

e-ISSN: 2980-2628 | www.jomiss.com.tr

CİLT 3, SAYI 2, Aralık 2025 | VOLUME 3, ISSUE 2, December 2025

Atıf Bilgisi | Reference Information

Hadi Belge, “1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı’nda Amasya ve Tokat Çevresinden Oluşturulan Muhacir Birlikleri”, *JOMISS*, C. 3, S. 2, December 2025, s. 180-197

Makale Türü | Article Type
Araştırma Makalesi | Research Article

DOI No: 10.29329/jomiss.2025.1374.6

Geliş Tarihi / Received Date:
7 Kasım 2025 / 7 November 2025

Kabul Tarihi / Accepted Date:
24 Aralık 2025 / 24 December 2025

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı’nda Amasya ve Tokat Çevresinden Oluşturulan Muhacir Birlikleri*

The Immigrant Units Formed Around the Amasya and Tokat Region During the Ottoman-Russian War of 1877-1878

 Hadi BELGE*

Özet

Sefer organizasyonu, savaş hazırlıklarında birçok unsurun eş güdüm hâlinde ve doğru biçimde yürütülmesini gerektiren zorlu bir süreci ifade eder. Asker sayısından birliklerin ve cephanenin cepheye sevklerine, gıda ihtiyacından sağlık tedbirlerine kadar pek çok mesele titizlikle planlama gerektirmiştir. Bu bakımdan, sefer lojistiği, savaş durumlarında cephe kadar cephe gerisini de önemli kılmıştır. Bu çerçevede Anadolu’nun iç kesimlerinde ulaşım ve ticaret güzergâhlarında bulunan güvenli, üstelik üretim ve hizmet kapasiteleri yüksek olan şehirler, ikmal üsleri olarak görülmüştür. 1877-1878 Osmanlı - Rus Savaşı’nda, Amasya ve Tokat’tan oluşturularak cepheye sevk edilen muhacir süvarileri, bu türden bir katkıyı örnekler. Bu çalışmada, belirtilen savaşa «muhacir birlikleri» adı altında silahlaltına alınan muhacir topluluklarının kimlerden oluştuğu, onların hangi şartlarda silahlaltına alındıkları ve hangi cephelerde savaştıkları, cephedeki hizmetleri ve karşılaştıkları sorunlar incelenmiştir. Muhacir topluluklarının vatan algıları ve Osmanlı Devleti’ne olan aidiyet hisleri, kısacası bu toplulukların olağanüstü koşullar içinde şekillenen yeni kimlik inşası, bu çerçevede ele alınan diğer hususlardır.

Anahtar Kelimeler: 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı, Çerkez muhacir birlikleri, Yardımcı süvari birlikleri, Amasya, Tokat.

Abstract

Military campaign organization represented a challenging process requiring the coordinated and accurate execution of numerous elements in war preparations. From the number of soldiers to the dispatch of units and ammunition to the front, from food needs to health and sanitation measures, numerous issues required meticulous planning. In this respect, campaign logistics made the rear of the front as crucial as the front lines in wartime. Within this framework, cities in the interior of Anatolia, located on transportation and trade routes, secure, and possessing high production and service capacities, were considered logistics centers. The immigrant cavalry, formed from Amasya and Tokat and sent to the front during the Russian-Turkish War of 1877-1878, exemplifies such a contribution. This study examines the composition of the immigrant communities recruited under the name "immigrant units" in the aforementioned war, the conditions under which they were recruited, the fronts on which they fought, their service at the front, and the challenges they faced. Other issues to be addressed within this framework are the immigrant communities' perception of their homeland and their sense of belonging to the Ottoman State, in short, the construction of a new identity by these communities that took shape under extraordinary conditions.

Keywords: 1877-1878 Ottoman-Russian War, Circassian immigrant units, Auxiliary cavalry units, Amasya, Tokat.

* Bu çalışma, 25-26 Kasım 2024 tarihlerinde Tokat’ta düzenlenen Uluslararası Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemlerinde Seferberlik ve Sefer Organizasyonu Sempozyumu’nda “93 Harbi’nde Amasya ve Tokat Çevresinden Oluşturulan Muhacir Birlikleri” başlığıyla sunulan ancak yalnızca özet metni yayınlanan bildirinin genişletilmiş ve tam metin olarak düzenlenmiş halidir.

* Doç. Dr., Amasya Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, hadi.belge@amasya.edu.tr, Orcid No: 0000-0001-9387-3799, Türkiye.

Giriş

Osmanlı Devleti'nin bilhassa klasik döneminde siyasi ve askerî gücünün arka planında kazandığı zaferlerin; bu zaferlerin zemininde ise asırlar öncesine kadar uzanan askerî tecrübenin etkisi vardır. Bu tecrübeyi yalnızca savaş kabiliyeti ya da ustaca hazırlanıp uygulanan savaş taktikleri ile sınırlı tutmamak gerekir. Sefer organizasyonunu oluşturan süreçlerinin doğru yönetilmesi, imparatorluğun devamlılığını sağlayan askerî başarıların kazanılmasında önemli bir unsur olarak göze çarpmaktadır.¹ Böylesine girift ve kapsamlı planlamaların kimi zaman kısa aralıklarla ve farklı yönlerdeki seferler için yapılmış olması seferlerin sonucu ne olursa olsun Türk harp tarihi adına çok değerli deneyimlerin kazanılmasına vesile olmuştur. 16. ve 17. yüzyıllarda sıkça tekrarlayan Avusturya ve İran savaşları, Osmanlı Devlet adamlarının ve komutanlarının bu tür planlamaları ne denli sık yapmak zorunda kaldıklarını göstermesi bakımından önemlidir. Anadolu'nun çevresini kuşatan farklı noktalara sefer düzenleme zorunluluğu, coğrafya, iklim ve ulaşım koşullarına ilişkin askerî bilgi birikimini de derinleştirmiştir.² Zira seferin en doğru zamanda, uygun arazi koşullarını dikkate alarak ve önceden belirlenen ikmal hatları üzerinden gerçekleştirilmesinin başarıyı doğrudan etkilediği görülmüştür.³

Sefer öncesinde menzilhanelerin hazırlanması, konaklama yerlerinin belirlenmesi, bu noktalarda erzak ve diğer ihtiyaç malzemelerinin hazır edilmesi, silah ve cephanenin ikmal üslerine sevki, askerlerin nakli, ulaşım araçlarının temini, haberleşmenin sağlanması ile sağlık hizmetlerinde görev alacak personel ve ekipmanın düzenlenmesi; sefer lojistiğinin yalnızca ikmal faaliyetiyle sınırlı olmadığını göstermektedir. Bu unsurlar, sefer lojistiğini başlı başına bütüncül bir askerî organizasyon alanına dönüştürmüş; ayrıntılı planlama, sürekli koordinasyon ve uzun soluklu bir hazırlık sürecini zorunlu kılmıştır.⁴

93 Harbi olarak bilinen 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı, Osmanlı ordusunun Balkanlar ve Kafkasya yönünde iki ana cephede harekât yürütmesini gerektirmiş; bu durum her iki cephede de ordu ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik kapsamlı bir sefer organizasyonunu beraberinde getirmiştir. Bu yönüyle savaş, sefer lojistiği üzerine çalışan araştırmacıların dikkatini çekmiştir. Savaş sırasında ortaya çıkan eksikliklerin ikmal merkezleri üzerinden ve kısa süre içinde giderilmeye çalışılması da bu ilginin kapsamı içinde değerlendirilmektedir. 93 Harbi'nde gerek Tuna'da gerekse Kafkasya'da Rus ordusuna nazaran Osmanlı ordusunun süvari askerlerinin sayısında görülen eksikliğin hızla giderilmesi için yürütülen çabalar ve bu çabalar içinde Tokat ve Amasya'nın üstlendikleri roller bu cümledendir. Ordunun süvari askeri eksikliğini bu şehirlerde yaşayan muhacir Çerkezlerden karşılanması düşüncesinin elbette tarihsel nedenleri vardır. Kırım Savaşı'nı takip eden yıllardan 93 Harbi'ne değin Kafkasya'dan Anadolu'ya belirli aralıklarla gerçekleşen göçler sonucunda özellikle Orta Karadeniz Bölgesinde yer alan şehirlerde

¹ Uğur Kurtaran, "Osmanlı Seferlerinde Organizasyon ve Lojistik", *Turkish Studies*, C. 7, S. 4, 2012, s. 2283.

² Arazi koşullarının seferlerin kaderini etkilediği belki de en çok Doğu seferlerinde bilhassa İran savaşlarında deneyimlenmiştir. Öyle ki çetin arazi şartlarında kalabalık ordularla ilerleyiş maddi koşullar kadar psikolojik sınırları da zorlamış hatta kimi zaman ordu isyan noktasına gelmiştir. Yavuz Sultan Selim'in Çaldıran Zaferi ile sonuçlanacak seferi böyle bir deneyimi en iyi örnekleyen tarihsel vakalardan biri olarak gösterilebilir. Gamze Ergün, *1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı Kafkas Cephesi Sefer Lojistiği*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2024, s. 71.

³ Serdar Genç, *Osmanlı-Safevi Savaşlarında Sefer Organizasyonu ve Lojistik 1722-1725*, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2012, s. 46-48.

⁴ Ömer İşbilir, *XVII. Yüzyıl Başlarında Şark Seferlerinin İlaş, İkmâl ve Lojistik Meseleleri*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1996, s. 11, 16-17, 61-65. Osmanlı ordusundaki sağlık hizmetleri için bk. Ömer Çağatay, "Osmanlı Ordusunda Sağlık Organizasyonunun İşleyişi ve Orduda Kullanılan İlaçlar ile Sağladığı Faydalar (On Sekizinci Yüzyıl Örneği)", *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, C. 25, S. 1, 2024, s. 107-136.

hatırı sayılır bir Çerkez nüfusunun birikmesi⁵ ve Çerkezlerin at binme konusundaki kabiliyetleri, bu fikre dayanak teşkil eden nedenlerdir.⁶ Osmanlı ordusunda Çerkezlerin bir nevi kanaat önderi sayılabilecek üst rütbeli subaylarının bulunması ve bunlardan biri olan Musa Paşa'nın Tokat'ta görev yaptığı sırada Çerkezlerden atlı birliklerinin teşkil edilmesine yönelik seraskerlik makamına yaptığı teklif ile bu düşünce hayata geçirilmeye çalışılmıştır.⁷ Bütün bunlar 93 Harbi'nde görev yapan muhacir birliklerinin varlık nedenini izah ediyor gibi görünse de aslında mesele bilimsel verilerle ve etraflıca ele alınmalıdır.

93 Harbi, gerek cephe muharebeleri ve gerekse sefer lojistiği açısından literatürde ilgi görmüş bir konudur. Ancak bu savaşta özellikle muhacirlerden teşkil edilen süvari birliklerine dair çalışma oldukça sınırlı görünmektedir. Bu çerçevede Mustafa Tanrıverdi ile Salih Kerim Kumanlı'nın ortak yazar olarak kaleme aldıkları "1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Kafkas Cephesi'nde Rus Süvari Birlikleri ve Süvari Muharebeleri" başlıklı Makale her iki ordudaki süvari birliklerindeki asker sayısını ve savaşta neden süvari askerlerine ihtiyaç duyulduğunu ortaya koyması bakımından önemlidir.⁸ Diğer taraftan Mehmet Beşikçi'ye ait, "Başıbozuk Savaşçıdan 'Makbul' Tebaaya: 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşında Osmanlı Ordusunda Çerkez Muhacirler" başlıklı Çalışmada Çerkezlerin süvari askeri olarak Osmanlı ordusuna katılmaları, katılımdaki beklentileri, yasal zemini, cephedeki yararlılıkları ya da karşılaşılan sorunlar, tarihsel boyutlarıyla olduğu kadar sosyolojik çözümlemelerle de ele alınmıştır.⁹ Konunun bazı lisansüstü tez çalışmalarında da irdelendiği fark edilmektedir. Bu noktada Zehra Halavurt'un "1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Asakir-i Muavene Birlikleri (Kafkas Cephesi Örneği)" başlıklı Tezi, doğrudan muhacir atlılarının da yer aldığı yardımcı birliklere odaklanmış olması bakımından dikkate değerdir.¹⁰ Öte yandan cepheye bulunmuş, bu birliklerin durumlarını gözlemlemiş kişilerin hatıratları, birinci elden kaynaklar olarak kıymete haizdir. Bu noktada Kafkas Cephesinin kumandanı Gazi Ahmet Muhtar Paşa; "*Sergüzeşt-i Hayatımın Cild-i Sanisi*"¹¹; onun yazışmalarını yürüten Mehmet Arif Bey ise "Başımıza Gelenler" adlı eserleri ile adeta tarihe tanıklık etmektedirler.¹²

Son tahlilde; muhacir süvari birliklerinin teşkili, asker toplama ve celp süreçleri, bu süreçlerde kullanılan söylemler, iaşe düzenlemeleri, birliklerin mobilizasyonu, sefer lojistiği içindeki ikmal yöntemleri ile cephedeki performansları hakkında literatürde yer alan bilgilerin dağınık ve sınırlı olduğu görülmektedir. Bu nedenle mevcut literatürün Ateşe Arşivi'ndeki verilerle birleştirilerek muhacir birliklerin toplanmasında öne çıkan Amasya ve Tokat şehirleri özelinde incelenmesi, söz konusu süreçlerin daha bütüncül biçimde izlenmesine imkân sağlayacaktır. Bu çalışma, muhacirlerden süvari birlikleri teşkil edilmesinin, süvari açığını

⁵ Özellikle Samsun limanına gelen göçmenler buradan iç kesimlerdeki şehir ve kasabalarda iskân edilmişlerdir. Bu süreçte Terme, Akçay, Havza, Lâdik, Merzifon, Çorum, Amasya ve Erbaa'nın merkez ve köylerine çok sayıda geçici ve daimî statüde göçmen yerleştirilmiştir. Bk. Nedim İpek, "Kafkaslardaki Nüfus Hareketleri", *Türkiyat Mecmuası*, C. 20, 1997, s. 299.

⁶ ATASE Arşivi, Fon:110-9-1-3 / Kt.130, Gml.0, Sr.35, (13.1.1877).

⁷ ATASE Arşivi, Fon:110-9-1-3 / Kt.124, Gml. 0, Sr. 592, (30.11.1876).

⁸ Mustafa Tanrıverdi-Salih Kerim Kumanlı, "1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Kafkas Cephesi'nde Rus Süvari Birlikleri ve Süvari Muharebeleri", *İçtimaiyat*, C. 8, S. 2, 2024, s. 335-351.

⁹ Mehmet Beşikçi, "Başıbozuk Savaşçıdan 'Makbul' Tebaaya: 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşında Osmanlı Ordusunda Çerkez Muhacirler", *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 23, 2015, s. 85-123.

¹⁰ Zehra Halavurt, *1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Asakir-i Muavene Birlikleri (Kafkas Cephesi Örneği)*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2024.

¹¹ Gazi Ahmed Muhtar Paşa, *Anılar 2 Sergüzeşt-i Hayatımın Cild-i Sanisi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1996.

¹² Mehmet Arif Bey, *Başımıza Gelenler*, Haz. Yüksel Kanat, Kapı Yayınları, İstanbul 2024.

kapatmaya yönelik zorunlu bir çözüm olarak pratikte ne ölçüde faydalı ve etkili olduğu sorusuna, ele alınan başlıklar çerçevesinde cevap aramaktadır.

Doğu Seferlerinin İkmal Üsleri Olarak Amasya ve Tokat

Konaklama ve menzilhane imkânları, gıda ve çeşitli türden ihtiyaç malzemelerine erişimin kolaylığı bazı Anadolu kentlerini organizasyon süreçlerinin planlanması aşamasında öne çıkarmıştır ki Tokat ve Amasya bu lojistik öneme sahip merkezlerdendir. Menzil hatları ve menzilhanelerin coğrafi konumları ile Anadolu ticaret güzergâhlarındaki öne çıkan belli başlı ticaret merkezlerinin konumlarının birbiriyle paralellik arz ettiği görülür. Tokat ve Amasya kentlerini bu daire içinde değerlendirmek mümkündür. Nitekim Osmanlılar zamanında, Balkanlardan doğuya ve güneye üç kol şeklinde uzanan ticaret yolları bulunmaktadır. Amasya ve Tokat, Üsküdar'dan Diyarbekir'e kadar uzanan orta kolun ve yine Üsküdar'dan Kars'a kadar ilerleyen sol kolun üzerindeki birleşim noktalarında, kavşak özelliğine sahip bir çeşit stratejik üs ve ticaret merkezi niteliği taşırlar.¹³

Amasya'nın aynı zamanda bir şehzade şehri olması, doğu seferlerine çıkan Osmanlı padişahlarının ordugâhı olarak bu şehri tercih etmelerinde ciddi bir neden olmuştur. Şehirde İstanbul'daki saraylarının küçük bir modelinin bulunması ve birtakım saray yapılarının varlığı, zorlu sefer yolculuklarında Osmanlı sultanları için bir karargâh ve istirahatgâhı olarak bu şehri cazip kılmış olmalıdır. Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman, Amasya'yı ordugâhı olarak tercih eden padişahlar arasındadır.¹⁴ Üstelik bazı padişahlar Amasya'da bulunan Beyler Sarayı'nda Avusturya ve İran elçilerini kabul ederek savaşların kaderini tayin eden kararlar almışlardır. Bu bakımdan Amasya'da saray olgusunun, konaklama ve ikmal üssü olma niteliği yanında bu şehre diplomatik bir misyon yüklediğini kabul etmek gerekir.

Gerek Amasya gerekse Tokat yaklaşık üç asır süren Osmanlı-İran savaşları sürecinde lojistik kapasiteleri çerçevesinde ciddi sorumluluklar üstlenmiştir. Orduya yönelik başlıca hizmet beklentisi, konaklamadır. Tokat'ın çok sayıdaki geniş ve ferah hanlarının sunduğu konaklama kapasitesi, yabancı seyyahların dahi dikkatini çekmiştir. 1743 yılında şehirde bulunan Seyyah Jean Otter, cepheye sevk edilmek üzere Tokat'ta bekletilen askerlere sunulan konaklama imkânlarından sitayişle bahsetmiştir.¹⁵ Yine Osmanlı-Rus savaşlarında da aynı hizmetlerin başarıyla yürütüldüğü görülmektedir.¹⁶ Öte yandan Amasya için de durum bundan farklı değildir. Amasya'nın sefer zamanlarında üstlenmiş olduğu rol, belki de en çok *Devehane* isimli mahalle nezdinde gözlemlenebilir. Zira askere zahire ve cephane nakli için hizmete alınan beylik develerinin konakladığı yere atfen mahalleye bu isim verilmiştir.¹⁷

Barış zamanlarında Osmanlı haberleşme ve ulaşım ağının temelini oluşturan menzilhaneler, sefer dönemlerinde en mühim lojistik hizmet birimlerinden biri olarak hizmet

¹³ *Anadolu'nun Orta kolu*; "Üsküdar, Gebze, İzmit, Sapanca, Geyve, Hendek, Ayaş, Düzce, Bolu, Hacıhamza, Merzifon, Amasya, Turhal, Tokat, Sivas, Malatya ve Diyarbekir'e; *Sol kol*, Üsküdar'dan Merzifon'a kadar orta kolu takip ederek buradan Karahisar'ı Şarki, Bayburd, Tercan, Erzurum ve Kars'a ulaşmaktadır." Bk. Yusuf Halaçoğlu, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Menzil Teşkilatı Hakkında Bazı Mülâhazalar", *Osmanlı Araştırmaları*, C. 2, S. 2, 1981, s. 123.

¹⁴ İlhan Şahin-Feridun Emecen, "Amasya", *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 3, İstanbul 1991, s. 1.

¹⁵ Hadi Belge, "İsveçli Gezgin Jean Otter'in Şark Seyahati: Tokat ve Amasya İzlenimleri (1734-1744)", *Turkish Studies - History*, C. 16, S. 3, 2021, s. 260-263.

¹⁶ Turgut Halis Cinlioğlu, *Osmanlılar Zamanında Tokat*, Tokat Belediyesi Kültür Yayını, 2019, s. 110.

¹⁷ Abdîzade Hüseyin Hüsameddin Yasar, *Amasya Tarihi*, C. 1, Ed. Songül Keçeci Kurt-Recep Orhan Özel-Metin Hakverdioğlu, Uğur Ofset Yayınları, Samsun 2022, s. 119.

vermişlerdir.¹⁸ Menzilhaneler, özellikle konaklayan ya da hareket hâlindeki askerin ihtiyacı olan erzakların yığıldığı ve cepheye sevk edilmek istenen mühimmatların bekletildiği başlıca yerlerdir. Menzilhaneler bu hizmetlerini, teşkilatın işlevini kaybedip lağvedildiği 19. yüzyılın ilk yarısına (1829 yılına) kadar sürdürmüştür.¹⁹

Sefer organizasyonu süreçlerinde lojistik birimlerin ifa ettikleri önemli rollerden biri de ordunun ve askerin ihtiyacı olan iâşe malzemesinin ve nakliye vasıtalarının sağlanmasına yönelik mal alımı, bir başka deyişle mübayaa işlemidir. Örneğin 1730 yılının yaz aylarında hazırlığı yürütülen İran seferinde, nakliye için gerekli olan katırların ve develerin bir kısmının alımı Amasya'dan yapılmıştır.²⁰

Ordunun savaşa hazırlanması büyük ölçüde savaş öncesi oluşturulan bir planlama çerçevesinde yürütülürken, kimi zaman ani gelişen durumlar doğrultusunda savaş esnasında da lojistik hizmetlere ihtiyaç duyulduğu olmuştur. 93 Harbi, Türk harp tarihinde bu türden durumları belki de en iyi örnekleyen savaşlardan biridir. Osmanlı kurmaylarının bu savaşa yeterince hazırlıklı olmayışlarına bunun da ötesinde, olası bir Osmanlı-Rus savaşı ihtimaline karşı bir harp planının dahi hazır olmamasına dair eleştiriler,²¹ bu savaşın sefer esnasında ihtiyaç duyulan lojistik organizasyonları neden en iyi örnekleyen tarihsel bir vaka olduğu gerçeğini yeterince açıklamaktadır.

93 Harbi ve Muhacir Süvari Birliklerine Duyulan İhtiyaç

Muhacir Süvari Birliklerinin Oluşturulması

Rusya, Asya'da, Balkanlarda, Kafkasya'da ve Karadeniz'de rekabet ve mücadele ettiği, bunun da ötesinde idealleri için bir engel olarak gördüğü Osmanlı Devleti'ni bertaraf etmek üzere birtakım siyasi gelişmeleri gerekçe göstererek 24 Nisan 1877'de savaş ilan etmiştir.²² Rusya'nın savaş ilanını müteakip, kara ordusunu bölüp biri Balkanlar ve diğeri Kafkasya olmak üzere iki koldan Osmanlı topraklarına taarruz etmesiyle savunma hatları da belirginleşmiştir. Batı'da Plevne; Doğu'da ise Kars ve sonradan Erzurum savunma hatlarının en kritik yerleri ya da başka bir deyişle lojistik hizmetlerin ulaşacağı nihaî noktalar hâline gelmiştir.²³ Kapsamlı bir harekât planı bulunmamasına rağmen her iki cephenin savaşa hazır hâle getirilmesi için olağanüstü bir çaba sarf edilmiştir. Ordu karargâhı ile cephe arasında yazışmalar incelendiğinde ihtiyaçların önemli bir kısmının, savaş esnasında cephe gerisinden sağlanmaya çalışıldığı açıkça görülebilmektedir. Taktik seviyede ihtiyaç duyulan şeylerden biri de süvari birlikleridir. Rus ordusunun Kafkasya cephesindeki mevcudu 75.000 askerden müteşekkildi ve bu sayının 30.000'i süvari askerlerinden oluşmaktaydı. Osmanlı süvari askerinin mevcudu, bu sayı ile mukayese edilmeyecek derecede eksikti. Bununla birlikte Kafkasya'nın engebeli ve geçitlerle bölünmüş arazi yapısı süvari manevrasını sınırlamakla birlikte, keşif, irtibat ve yan emniyet görevlerinde hızlı hareket imkânına sahip yegâne unsur yine süvari idi.²⁴ Bu nedenle süvari açığı, Osmanlı karargâhında bir

¹⁸Ali Açık, "Osmanlı Ulak-Menzilhâne Sistemi Çerçevesinde Tokat Menzilhânesi (1690-1840)", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. 19, S. 2, 2004, s. 2, 23. Amasya'daki menzilhânenin ulaşım hizmetleri ile ilgili işlevleri için bk. BOA.AŞD, d.33, 149/1, 150/1; BOA.AŞD, d.33, 82/2.

¹⁹Halaçoğlu, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Menzil ...", s. 125-126, 132.

²⁰BOA.AŞD.d.35, 163/1, 166/1.

²¹Rifat Uçarol, *Siyasi Tarih (1789-1994)*, Filiz Kitabevi Yayınları, İstanbul 1995, s. 338. Harbiye Nezareti tarafından hazırlanmış bir sefer planı bulunmamaktaydı. Ancak IV. Ordunun Kurmay Başkanı olan Ferik Mehmed Fevzi Paşa tarafından ordunun taarruz gücünden yoksun olması sebebiyle, savunmanın ne şekilde yapılacağına dair öngörü ve tavsiyeleri bu bölgedeki harekâtın planı hükmünde olmuştur.

²²Uçarol, *Siyasi Tarih ...*, s. 338.

²³Mahir Aydın, "Doksanüç Harbi", *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 9, İstanbul 1994, s. 498-499.

²⁴Tanrıverdi - Kumanlı, "1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Kafkas...", s.337-338.

zafiyet olarak değerlendirilmiş ve bu eksikliğin giderilmesi yönündeki kanaatin hızlıca oluşmasını sağlamıştır.²⁵

Muhacirlerden bir süvari alayının oluşturulması fikri ilk defa, Tokat'ta bulunduğu sıralarda (Ağustos 1876) kendisi de Çerkez olan *Mirliva Musa Paşa*²⁶ tarafından önerilmiştir. Musa Paşa, Tokat ve civarında bulunan muhacirlerle birlikte harbe katılmak istemişse de kendisinden şimdilik bulunduğu yerde kalması ve oradan vatana hizmet etmesi istenmiştir.²⁷ Musa Paşa'nın muhacir Çerkezleri orduda değerlendirmeye yönelik girişimi bir ilk değildir. 1860'ların ilk yarısından itibaren önemli sayıda Çerkez muhacirin Babiâli'ye dilekçeleriyle müracaat ederek gönüllü ve ücretli askerler olarak askere kaydolmak istedikleri bilinmektedir. Çerkezlerin bu girişimleri; malî sıkıntılarını aşma, iskân edildikleri yerlerde kalıcılık sağlama, devlete ve hamileri olarak gördükleri halifeye hizmet ederek halk ve hükûmet nezdinde saygınlık kazanma ve meşrulaşma düşünceleriyle ilişkilendirilir.²⁸ Bu nedenle süreci tek taraflı bir fedakârlık olarak değil yeni tebaa sıfatını elde etmiş bir topluluk ile devletin karşılıklı beklentileri zemininde değerlendirmek yerinde olacaktır. Diğer taraftan orduya katılım konusundaki taleplerinin Çerkez toplulukların kanaat önderlerinden mi yoksa bu toplulukları oluşturan bireylerden mi geldiği de önemlidir. Nitekim Çerkezlerin yeni vatanlarına intibakı ve Osmanlı milletini oluşturan unsurlarla bütünleşmesi, uzun soluklu ve çok yönlü süreçlerin yönetilmesini gerektirmiştir. Her milletin kendi ulusal kimliğini keşfetme yolculuğuna çıktığı bir çağda, Osmanlı üst kimliğinin benimsenmesi ya da daha izole yaşayarak Çerkez kültürü ve değerlerinin tavizsiz biçimde yaşatılması konuları, Çerkez topluluklarını, cevap bekleyen bazı sorularla yüzleştirmiştir. Topraklarından sürülmüş, kimisinin ayakta kimisinin ise hayatta kalma mücadelesi verdiği önemli bir kısmının yoksullukla mücadele ettiği Çerkez topluluklarının gelecek inşasının bir kısmı asker olan kanaat önderleri tarafından şekillendirildiği görülmektedir.²⁹

İhtiyati bir tedbir olarak muhacirlerden süvari alaylarının oluşturulması, *Dördüncü Ordu* yetkililerince talep edilince bu düşünce hayata geçirilmeye çalışılmıştır.³⁰ Hazırlanacak ihtiyati süvari birlikleri büyük ölçüde Çerkezlerden oluşacaktır. Çerkezlerin Kafkas kökenli bir halk olmaları sebebiyle coğrafyayı iyi bilmeleri, ayrıca *meşhur-ı cihan olan feresranlıkları* (at binme kabiliyetleri) bu fikrin gerekçesi olarak öne çıkmaktadır. Her birinde yaklaşık 1000 asker olmak üzere Çerkez muhacirlerden dört süvari birliğinin oluşturulması ve birliklerin öncelikli olarak Erzurum, Sivas ve Canik (Samsun) vilayetlerinden tertip edilmesi teklifi, merkezî hükûmet

²⁵ Rus ordusunun süvarileri birlikleri karşısında Osmanlı süvarilerinin takviyesi düşüncesi için bk. ATASE Arşivi, Fon:110-9-1-3 / Kt.100, Gml.0, Sr.23 (24.07. 1877).

²⁶ Muhacir Çerkez subaylar arasında en çok bilineni, Musa Kundukov idi. Rus ordusunda da hizmet veren Çerkez Musa Paşa Osmanlı ordusunda mirlivalığa kadar yükselmiştir. Osmanlı makamları, 1877-78 Osmanlı Rus Savaşı sırasında muhacir tebaadan daha etkin biçimde yararlanmak için onun otoritesinden ve bilgilerinden yararlanmayı düşünmüştür. Böylece Musa Paşa, yaşadığı bölgedeki Çerkez kökenli etnik grupların bir anlamda fiili lideri olarak öne çıkmıştır, bk. Georgy Chochiev, "General Musa Kunduhov'un Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Hayatı ve Faaliyetlerine İlişkin Bazı Olgular ve Düşünceler", *Kafkasya Çalışmaları Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 2, S. 3, 2016, s. 8-9.

²⁷ ATASE Arşivi, Fon: 110-9-1-2 / Kt. 15, Gml. 0, Sr.51., (27.08.1876). Ordu-yı hümayûn'dan Mirliva Musa Paşa'ya verilen cevap şu şekildedir: "Bu vatanseverlik hissi ile dolu yüce amacınız bizleri ziyadesiyle mutlu kılmış ise de şu aralık şahsınızın ve muhacirlerin o taraflarda bulunmaları devletçe daha üstün görüldüğünden ve her nerede bir hizmet edilecekse o hizmetin yine vatan ve millete döneceğinden eskiden olduğu gibi orada hizmetlerinize devam etmeniz münasip görülmüştür."

²⁸ Beşikçi, "Başbozuk Savaşçıdan ...", s. 92.

²⁹ Mirliva Musa Kundukov, Çerkez Sefer Paşazade Mirliva İbrahim Paşa ile Çerkez Binbaşı Reşit Bey bunlardan bazılarıdır, bk. ATASE Arşivi, Fon:110-9-1-3 / Kt.1, Gml. 0, Sr. 62, (29.04.1877).

³⁰ ATASE Arşivi, Fon:110-9-1-3 / Kt.124, Gml. 0, Sr. 592, (30.11.1876).

makamlarınca da uygun görülmüştür.³¹ Özellikle bu üç vilayetin tercih edilmiş olması elbette bu yerlerde Çerkez nüfusun yoğunluğu ile ve bahsi geçen şehirlerin cepheye bilhassa bu birliklere en çok ihtiyaç duyulduğu Doğu Cephesi'ne yakınlığı ile ilgilidir.

Çerkez süvarilerinin görev alanı yalnızca Doğu cephesindeki muharebe mıntıkaları ile de sınırlı değildir. Tuna'da da atlı askerlerin sayısının artırılması yoluna gidilmiştir. Batı cephesinde görev alacak Çerkezlerin Serdar-ı ekrem emrine verilmesi istenmiştir. Buradaki birliklerin takviyesi için Biga, İzmit ve Hüdavendigâr (Bursa) vilayetlerinden tertip edilen yeni birliklerin İstanbul'da toplanması talimatları verilirken, Sinop civarından hazırlanan yaklaşık 200 Çerkez süvarisinin sevkî için ise Erzurum işaret edilmiştir.³²

Çerkez süvari askerlerinin silahaltına alınma işlemlerinden cepheye sevklerine ve hatta cephedeki idarelerine kadar aynı etnik kökene mensup üst düzey subaylardan yararlanılmaya çalışılmıştır. Bu çerçevede Osmanlı ordusunun saygın subaylarından *Çerkez Sefer Paşazade Mirliva İbrahim Paşa* ile *Çerkez Binbaşı Reşit Bey*'in padişah iradesi ile görevlendirildiği anlaşılmaktadır. Bu paşalar, Sinop, Samsun ve Sivas gibi yerlerdeki Çerkez ahalinin ileri gelenleri ve kabile reislerine gerek telgraflar çekerek gerekse yüz yüze görüşmeler gerçekleştirerek ve *muhafaza-i din ve vatan uğrunda gaza ve cihadın* dinî bir görev olduğuna yönelik telkinlerde bulunmuşlardır.³³ Anadolu topraklarındaki mazisi henüz 15-20 yıl ile sınırlı bulunan muhacir Çerkez toplulukları için vatan uğrunda savaşa davet çağrısının yapılması oldukça anlamlıdır. Nitekim Ruslar tarafından yurtlarından ayrılmak zorunda bırakılan Çerkez topluluklarının Anadolu'ya göçleri kolay olmamıştır. Eski yurtlarındaki taşınmazlarını Ruslara terk eden bu toplulukların bir kısmı değerli eşyalarını dahi yanlarına alamadan yaşadıkları yerleri terk etmişlerdir. Mevsime uygun kıyafetleri olmadan yola düşen, limana vardıklarında aşırı yığılmalardan fazlaca beklemek zorunda kalan bu topluluklar arasında ciddi can kayıpları yaşanmıştır.³⁴ Bu süreçte Osmanlı idarecileri Kafkasya'nın Müslüman halkına kapılarını açmış, muhacir komisyonları kurup topluluklara arazi vererek onları topraklarında iskân etmiştir. Kafkasya'dan göçlerin, ev sahipleri için de bir külfet getirdiği bazı yerlerde, hizmetlerin aksadığı ya da ertelendiği kent tarihi özelinde yapılan araştırmalarda karşılaşılan belgelerde açık bir şekilde görülebilmektedir. Örneğin 1863-64 yıllarında Diyarbakır'den Samsun'a kadar uzanan yolun Amasya kısmının tamamlanmasında o yıllarda çok fazla Çerkez muhacirin Amasya'ya gelip yerleşmesi ve bürokrasinin dikkatlerinin bu noktaya yoğunlaşması nedeniyle aksamalar

³¹ Dördüncü ordu-yı hümayunca tespit olunan ihtiyati tedbirler kapsamında; *intihab edilecek zabitan ile Mirliva Musa Paşa'nın tahtında celb ve istihdam olunmak üzere Sivas, Canik ve Erzurum havalisinde meskun Çerkes muhacirlerinden biner nefer mevcutlu dört alay süvari tertip edilmesine dair ordu-yı hümayun müşirliğinden gelen telgrafname içeriği ve teklifleri meclis-i mahsus-ı vükela'da okunarak müzakere edilmiştir*. ATASE Arşivi, Fon:110-9-1-3 / Kt.124, Gml. 0, Sr. 592, (30.11.1876). Süvari birliklerinin alay mı yoksa tabur mu şeklinde tertip edileceğine dair arşiv belgelerindeki ifadelerde çelişki bulunmaktadır. Nitekim Meclis-i Vükelâ'da konunun değerlendirildiğine dair belgede birliklerin 1000'er mevcutlu *alaylar* şeklinde hazırlanacağı ifade edilmiş olsa da bir başka belgede Tokat ve Sivas'tan hazırlanan muhacir süvari birliklerinin 1000'er mevcutlu *taburlar* olarak Erzurum'a sevk edildiği belirtilmektedir. Bk. ATASE Arşivi, Fon:110-9-1-3 / Kt.130, Gml.0, Sr.35, (13.1.1877).

³² ATASE Arşivi, Fon:110-9-1-3 / Kt.1, Gml.0, Sr.62, (29.04.1877). Bunların dışında Kastamonu, Diyarbakır, Adana ve Halep vilayetlerinden de Çerkez süvarilerin ordu için istihdam edildiği anlaşılmaktadır, bk. ATASE Arşivi, Fon:110-9-1-3 / Kt.1, Gml.0, Sr.132 (29.04.1877). Ayrıca Çerkezlerden süvari birlikleri oluşturulmak hususunda Maraş ve Yozgat mutasarrıflıklarına gönderilen yazılar için bk. ATASE Arşivi, Fon:110-9-1-3 / Kt.50, Gml.0, Sr.208, (19.01.1878).

³³ ATASE Arşivi, Fon:110-9-1-3 / Kt.1, Gml.0, Sr.132, (29.04.1877) ve ATASE Arşivi, Fon:110-9-1-3 / Kt.1, Gml.0, Sr.62, (29.04.1877).

³⁴ İpek, "Kafkaslardaki Nüfus Hareketleri", s. 294-298.

yaşanmıştır.³⁵ Bununla birlikte hilafet makamının Müslüman toplulukları sahiplenene yaklaşımının³⁶, bazı olumlu yansımaları da olmuştur. Kültürel öğelerine bağlılıkları ile bilinen Çerkez toplulukları, iskân edildikleri toprakları yurt bilip onu savunmak için Osmanlı ordusuna destek vermek üzere cepheye hareket etmişlerdir. Bu katılımın temelinde Osmanlı üst kimliğinin mi yoksa İslam ortak paydasının mı daha etkili olduğu sorgulanabilir. Çerkezlerin gazaya davet edilmeleri sırasında tercih edilen söylemlerde “vatan ve dinin muhafazası” ifadeleri³⁷, Müslüman kimliğinin daha etkili olduğuna işaret eder. Yurt savunmasına vurgu yapılması ise Anadolu’da iskân edilen Çerkez topluluklarında vatan algısının oluşmaya başladığının alameti sayılmalıdır.

Muhacir Süvari Birliklerinin Teçhizatı ve Cepheye Nakilleri ve İşeleri

Çerkez muhacir birliklerinin hangi bölgelerden teşkil edileceği konusunun yanında şüphesiz teçhizatları, hangi silahlarla donatılacakları, ne ölçüde erzak yardımı yapılacağı ve alacakları maaşın miktarı da cevap bekleyen başka hususlardı. Dördüncü Ordu bünyesinde Mirliva Musa Paşa’nın kumandası altında toplanacak muhacir süvarilere yapılacak yardımlar ve verilecek teçhizatları en başından düşünülmüş ve tasarlanmıştır. Buna göre ordu-yı hümayun müşirliğinden gelen telgraftaki direktifler doğrultusunda süvarilere; at, silah ve elbiseleri kendilerinden olmak koşulu ile hizmete alındıklarında ve birliklerine sevk zamanları geldiğinde her birine günlük 300 dirhem ekmek ve 300 okka şeker ve ihtiyacı kadar saman yardımı ve ayrıca aylık 30 kuruş para verilmesine karar kılınmıştır.³⁸ Yardımlar, birliklerin cepheye sevklerinden sonra da sürmüştür. Örneğin Batum fırkası için onlarca yük hayvanı ile çok miktarda bulgur, şeker ve yağ (revgan) sevk edilmiştir.³⁹

Muhacirlerden oluşturulan süvari birliklerindeki askerlerin daha etkin bir savaşçı hâline getirilmeleri için her birine bir tabanca (revolver) ile Amerikan yapımı Winchester marka tüfek verilmesi düşünülmüştür.⁴⁰ Winchester tüfeklerinden savaş öncesinde yüz binlerce adet satın alındığından temininde herhangi bir sıkıntı yaşanmamıştır.⁴¹ Ancak aynı rahatlık revolver için söz konusu değildir. Osmanlı harp karargâhının alt birimleri ile yapmış oldukları yazışmalara yansıyan ifadeler mevcuttaki tabanca sayısının yetersizliğini ortaya koymaktadır. Oysa aynı yazışmalarda; süvari askerlerinde *revolver bulunmasının lüzum ve faydası[nın] bu defa ki savaşta bir kat daha anlaşıldığı* önemle vurgulanmaktadır.⁴² Belli ki 93 Harbi’nde Rus ordusuyla yakın mesafede cereyan eden muharebeler, süvari birliklerinin kısa menzilli ateşli silahlara duyduğu ihtiyacı belirgin biçimde hissettirmiştir.

Bir taraftan bulundukları vilayet ve kazalarda Çerkezler silahaltına alınırken, bir taraftan da bütün bu faaliyetin meşru bir zeminde ilerlemesi için gerekli yasal düzenlemelerin yapılmasına gayret edilmiştir. Muhacir süvarilerinin subay statüsünde bulunmasının bilhassa yabancı kamuoyunda çeşitli söylentilere neden olacağından endişe edilmiştir. Zira bu

³⁵ Hadi Belge, “Büyük Pazar Organizasyonlarının Osmanlı Kentlerine Etkileri: Amasya Panayırı Örneği”, *Sosyal Bilimlerde Akademik Çalışmalar 2*, Ed. Bahir Selçuk-Serdar Ünal-Yener Lütfü Mert, Duvar Yayınları, Ankara 2021, s. 142-143.

³⁶ Nitekim Babîlî’de “Müslüman Kafkas ahalisinin Rusya’nın kahr ve şiddetine terk edilmesinin hilafet makamının şanı ile örtüşmeyeceği” değerlendirilmiştir. Bk. İpek, “Kafkaslardaki Nüfus Hareketleri”, s.291.

³⁷ ATASE Arşivi, Fon:110-9-1-3 / Kt.1, Gml.0, Sr.132, (29.04.1877).

³⁸ ATASE Arşivi, Fon:110-9-1-3 / Kt.124, Gml. 0, Sr. 592, (30.11.1876).

³⁹ ATASE Arşivi, Fon:110-9-1-3 / Kt.131, Gml. 0, Sr.626, (29.03.1877).

⁴⁰ ATASE Arşivi, Fon:110-9-1-3 / Kt.130, Gml. 0, Sr.35, (13.1.1877).

⁴¹ Uçarol, *Siyasi Tarih ...*, s.166.

⁴² ATASE Arşivi, Fon:110-9-1-3 / Kt.124, Gml. 0, Sr. 592, (30.11.1876).

dedikoduların altını dolduran tarihsel bir zemin vardır. Sivillerden bir birlik oluşturulmasının Avrupa ve dünya basınında, özgürlüklerin ihlali ve yaşam hakkını tehdit eden insan haklarına aykırı bir dayatma olarak kara propagandaya dönüşmesi ihtimali bu endişeleri artırmıştır. Oysa konvansiyonel harp ile gayrinizami harp yöntemlerinin bir arada kullanılması yeni bir durum olmayıp Napoleon Bonaparte da dâhil olmak üzere pek çok komutanın bu hibrit harp yöntemlerini kullandıkları bilinmektedir.⁴³ Buna rağmen olası eleştirilerin önüne geçmek için asakir-i muavene ile ilgili yeni ve muntazam bir nizamnamenin hazırlanması yönünde bir karara varılmıştır.⁴⁴

Vilayetlerden oluşturulan muhacir alaylarının cepheye gönderilmeleri belli bir plan ve takvim doğrultusunda gerçekleşmiştir. Bununla ihtiyaç duyulan noktaya ihtiyacı kadar süvari göndermek, nakil imkânlarını zorlamamak ve lojistik hizmetlerin aksamadan yürümesini sağlamak gibi birtakım hassasiyetler üzerinden hareket edildiği fark edilmektedir. Tam da bu nedenlerle muhacir birliklerinin *şimdilik oldukları mahallerde tertip ve tehiyyeleri* (bekletilmeleri) istenmiştir.⁴⁵ Erzurum'da Anadolu kumandanı İsmail Hakkı Paşa'nın raporlarından anlaşıldığı kadarıyla Sivas ve Ankara taraflarında bulunan Çerkez muhacirlerinden 1000 - 2000 kadarının Erzincan ve Bayburt taraflarına şimdiden gönderilmesi ve orada süvariye mahsus talim ve eğitimlerle savaşa hazırlanmaları uygun bulunmuştur.⁴⁶ Birliklerin bir kısmı Sivas'ta uzunca bir süre bekletilmiş, hatta burada hazır tutulanlar arasından süvarilerin yanında piyade birliği de oluşturulmuştur.⁴⁷

Vakti geldiğinde ordu merkez karargâhından gelen emirler doğrultusunda süvarilerin cepheye sevkleri gerçekleştirilmiştir. 1877 yılının Ocak ayında Zile, Karahisar, Amasya ve Tokat'tan birinci, ikinci ve üçüncü sınıf askerlerden oluşmak üzere beşer tabur hazırlanarak Erzurum'a sevk edilmiştir. İlaveten Sivas vilayetinde 8000 askerin dahi muayenelerinin yapılarak hazır bekletildiği ve muhacirlerden iki alay askerin oluşturulacağı bilgisi Sivas Valisi Ahmet İzzet Paşa tarafından rapor edilmiştir.⁴⁸ Birkaç ay içerisinde Erzurum'da bulunan Musa Paşa'nın emrine verilmek üzere yalnızca Sivas'tan 1106 civarında atlı muhacir askerin sevk olunduğu anlaşılmaktadır.⁴⁹ Aynı yılın Nisan ayında aşağıda tabloda verilen bilgilerde görüldüğü üzere Erzurum'da sevk edilen askerlerin sayısı artmaya ve toplanan asker sayısı ise netleşmeye başlamıştır.⁵⁰

1877 Tarihinde Sivas Vilayetinden Erzurum'a Sevk Edilen Asker Sayıları		
Sınıf-ı evvel	5 Tabur	Sivas, Tokat, Amasya, Zile, Karahisar-ı Şarkî
Sınıf-ı sani	5 Tabur	Sivas, Tokat, Amasya, Zile, Karahisar-ı Şarkî
Sınıf-ı salis	5 Tabur	Sivas, Tokat, Amasya, Zile, Karahisar-ı Şarkî
Toplam	8.000 asker	

Tablo 1: 93 Harbinde Erzurum'a Sevk Edilen Asker Sayıları, Sınıfları ve Nereden Oluşturuldukları.

⁴³ 93 Harbi eşliğinde Avrupa kamuoyunun Osmanlı Devleti'ni yalnız bırakmasında önemli bir propaganda faktörü olan, Bulgarlara karşı katliam (Batak Katliamı) haberlerinde Çerkezlerden oluşan birliklerin itham edildiği propagandalar için bk. Beşikçi, "Başbozuk Savaşçıdan ...", s. 89.

⁴⁴ ATASE Arşivi, Fon:110-9-1-3 / Kt.124, Gml. 0, Sr. 592, (30.11.1876). *Asakir-i Muavine Hakkında Olan Nizamname* başlığıyla on dört maddeden ibaret oluşturulan nizamname ve nizamnamenin çeviri yazı metni için bk. Halavurt, *1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda ...*, s. 105-109.

⁴⁵ ATASE Arşivi, Fon:110-9-1-3 / Kt.124, Gml.0, Sr. 592, (30.11.1876).

⁴⁶ ATASE Arşivi, Fon:110-9-1-3 / Kt.58, Gml.0, Sr. 99, (07.01.1878).

⁴⁷ ATASE Arşivi, Fon:110-9-1-3 / Kt.39, Gml.0, Sr.129, (29.12.1877).

⁴⁸ ATASE Arşivi, Fon:110-9-1-3 / Kt.77, Gml.0, Sr.5, (11.01.1877) ; ATASE Arşivi, Fon:110-9-1-3 / Kt.123, Gml.0, Sr.16, (11.01.1877) ve ATASE Arşivi, Fon:110-9-1-3 / Kt.123, Gml.0, Sr.15, (18.01.1877).

⁴⁹ ATASE Arşivi, Fon:110-9-1-3 / Kt.131, Gml. 0, Sr.626, (29.03.1877).

⁵⁰ ATASE Arşivi, Fon: 110-9-1-3 / Kt.77, Gml.0, Sr. 61, (20.04.1877) ; ATASE Arşivi, Fon:110-9-1-3 / Kt.1, Gml.0, Sr.12, (29.04.1877) ve ATASE Arşivi, Fon:110-9-1-3 / Kt.1, Gml.0, Sr.18, (02.05.1877).

Nisan 1877 Tarihinde Erzurum'a Sevk Edilen Muhacir Süvari Birlikleri		
Asakir-i Muavene / Muhacir Süvarileri	5 Tabur	Sivas
Asakir-i Muavene / Muhacir Süvarileri	5 Tabur	Canik (Samsun)
Asakir-i Muavene / Muhacir Süvarileri	5 Tabur	Diğer vilayetler
Not 1: Muhacir süvarilerinin alındığı diğer vilayetler; Ankara, Maraş, Yozgat, Halep, Adana'dır.		
Not 2: Her bir alayda 1000-1200 civarı asker olduğu anlaşılmaktadır.		

Tablo 2: 93 Harbinde Farklı Vilayetlerden Hazırlanarak Erzurum'a Sevk Edilen Muhacir Taburları.

Merkez muhacir birliklerine büyük ölçüde Doğu cephesinde ihtiyaç duyulduğundan sevkleri genellikle Erzurum'a yapılmıştır. Mehmet Arif Bey'in ifadeleri ile esasen *Anadolu ordusunun konumlanması yerleştirilme ve tabiyesi itibarıyla kazayağı şeklinde olup parmak uçlarında Eleşkirt, Ardahan ve Kars; tabanında ise Erzurum yer almaktaydı*.⁵¹ Dolayısıyla Erzurum, Dördüncü ordunun bütün ihtiyaçlarını karşılama kapasitesine sahip olmasa da uzunca süre cephe gerisindeki en önemli ikmal üssü olma özelliğini korumuştur. Doğu'da tüm savunma hatlarındaki birliklerin kılık kıyafeti, silah ve mühimmatı, kilimleri, çarşaf, battaniye ve temel gıda maddeleri genellikle Karadeniz yolu ile Trabzon limanına taşınmış ve oradan bütün bu malzemeler iç kesimdeki ara depo ve ambarlara ulaştırılmıştır. Aynı şekilde savaşacak askerler de benzer bir yol ile genellikle Erzurum'a oradan da cephedeki muharebe alanlarına sevk edilmişlerdir.⁵² Bununla beraber neredeyse eş zamanlı olarak Batı'daki savunma hattına sevk edilenler olmuştur. 1877 yılının Ağustos ayında Çerkezlerin ileri gelenlerinden *Hacı Hikmet Efendi* tarafından Amasya'dan toplanan 300'den fazla süvari, asakir-i muavene (yardımcı kuvvet) olarak, önce Samsun'a oradan da vapur ile Tuna'ya gönderilmiştir.⁵³

Birliklerin cepheye sevkleri gerçekleşikten sonra, iaşeleri öncelikle görevlendirildikleri yere an yakın mahallerden temin edilmeye çalışılmıştır. Bunun için Kars, Erzurum, Çıldır Sancakları ve bunlara bağlı yerler ahalisine Çarsancak, Muş aşiretlerine, Çerkez muhacir birliklerinin iaşelerinin karşılanması için emirnameler yazılmıştır.⁵⁴

93 Harbi'nde Kafkas ve Tuna cephelerinde muavene atlısı olarak istihdam edilmiş olan muhacir askerlerin sayısı konusunda net bir rakam vermek oldukça güç görünmektedir. Zira Kafkas Cephesindeki muhacir kökenli asakir-i muavene için 12.000'den 50.000'e kadar çıkan değişken sayılar söz konusudur. Süvari birliklerinin yanı sıra yaya askerlerinin de bu sayıya dâhil edilmesi, yardımcı kuvvetlerin farklı zamanlarda ve parça parça cepheye sevk edilmeleri, bazı birliklerin ise mücbir sebeplerle geri gönderilmeleri, rakamlardaki bu değişkenliğin başlıca nedenleridir.⁵⁵ Nitekim bazı muharebelerde dağılma emaresi gösteren birliklerdeki muhacir askerler bir yere sıkışmış ya da öteye beriye savrulmuş hâlde birlikleriyle temaslarını kaybetmişlerdir ki böyle durumda olanlar için sağlıklı haber alınamamıştır.⁵⁶ Bu durum Tuna cephesi için de geçerlidir. Tuna'daki muhacir süvari birliklerinin sayılarının Kafkasya'ya sevk edilen askerlerden hiç de az olmadığı, bu sayının bir dönemde 15.000 asker sayısına ulaştığı hatta muhacir süvarilerin neredeyse muvazzaf süvarilerden daha büyük bir yekûn teşkil ettiğine dair

⁵¹ Mehmet Arif Bey, *Başımıza Gelenler*, s. 105.

⁵² Ergün, *1877-1878 Osmanlı Rus ...*, s. 71, 77.

⁵³ ATASE Arşivi, Fon:110-9-1-3 / Kt.130, Gml.0, Sr.1121, (06.08.1877) ve ATASE Arşivi, Fon:110-9-1-3 / Kt.130, Gml.0, Sr.1123, (06.08.1877).

⁵⁴ Hakkı Yapıcı, *1877-1878 Osmanlı Rus Harbi'nde Kafkas Cephesi*, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum, 2011, s. 122.

⁵⁵ Doğu Cephesi kumandanı Ahmed Muhtar Paşa'ya göre, asakir-i muavenenin sayısı 12.000-14.000 asker seviyesinde ulaşmış ancak gidip gelen kuvvetlerle bu sayısı süreç içinde değişkenlik göstermiştir, bk. Gazi Ahmed Muhtar Paşa, *Anılar 2 Sergüzeşt-i Hayatının ...*, s. 277.

⁵⁶ ATASE Arşivi, Fon:110-9-1-3 / Kt.100, Gml.0, Sr.23 (24.07.1877).

veriler sunulmaktadır. Bu iddianın sahipleri, görüşlerini Rus arşiv kaynakları üzerinde yapılan araştırmaların sonuçları ile güçlendirmektedirler.⁵⁷

Muhacir Süvari Birliklerinin Cephedeki Durumları

Çerkezlerden oluşturulan yardımcı süvari birliklerine daha çok devriye, keşif, takip, baskın ve savaş anında destek sağladıkları birliğin stratejisine uygun manevralar yapmak gibi görevler verilmiştir. Sorumlulukları itibarıyla bu birliklerin Tuna'da ve Kafkasya'da benzer görevler ifa ettikleri anlaşılmaktadır.⁵⁸ Yine de gerek arazi koşullarını iyi biliyor olmaları gerekse at üzerindeki maharetleri, Çerkez atlı süvarilerine dair Kafkas cephesinde daha büyük bir beklentinin oluşmasına neden olmuştur. Çerkez gönüllüleri ya yetersiz bir eğitimin geçirilerek yahut hiç eğitim almadan cepheye sevk edildiklerinden nizami ordu birlikleri gibi bir düzen ve disiplin anlayışından yoksundular. Aynı nedenle aralarında bir ast-üst ilişkisi olmadığından mensup oldukları kabile kimliğinin sağladığı hiyerarşik düzenden ve otoriteden yararlanılmaya çalışılmıştır. Bu aynı zamanda bazı Çerkezlerin Türkçe bilmiyor olmalarından kaynaklanan koordinasyonsuzluğun önüne geçmek için düşünülmüş bir tedbirdi. Bu düşünce ile Çerkez muhacir birlikleri, gönüllülerin kabilelerine göre ayrılması suretiyle oluşturulmuş, bu kabileler de üç kısma ayrılıp alaylar teşkil edilmiştir. Bunların başlarına ise nizamiye birliklerinden rütbeli subaylar konulmuştur. Bu şekilde tertip edilen dört alayın ikisi Çerkez kökenli komutanlar olan Mirliva Musa Paşa'nın ve Mustafa Safvet Paşa'nın emrine verilmiştir.⁵⁹

Gönüllü süvariler Kafkasya cephesi bünyesinde gerçekleşen çeşitli muharebelerde taarruz ya da savunma gerektiren harekâtlarda birçok görev ifa etmişlerdir. Bu kapsamda Çerkez süvariler Delibaba, Zivin, Göle, Gediklerde cereyan eden muharebelerde kimi zaman yararlılıklar göstererek cephe kumandanlarının takdirlerini kazanmışlar;⁶⁰ kimi zaman da dağılma emareleri göstermişlerdir.⁶¹

Muhacirlerden tertip edilen yardımcı süvari birliklerinin zaafı, en çok muharebelerin bir yenilgiye doğru evrilmesi sırasında görülmüştür. Böyle durumlarda zaten bir otorite ve disiplin anlayışından mahrum bulunan birlikler kolaylıkla emir komuta zincirinden kopmuşlar ve küçük gruplar hâlinde öteye beriye savrulmuşlardır. Dahası yenilgiyi kendileri dışındaki nedenlerle izah etmeye çalışan muhacir süvariler, ya teçhizatlarının yetersizliğinden ya da yeterli erzak veya maaş verilmeyişinden yakınmışlardır. Bu görüşte olanların bir kısmının muharebe alanlarının

⁵⁷ Bu konuda en yetkin çalışmalardan birinin sahibi olan Beşikçi'nin Kafkas ve Tuna cephelerindeki muhacir asker birliklerinin sayıları üzerine çeşitli kaynaklardan derleyerek aktardığı detaylı bilgiler için bk. Beşikçi, "Başıbozuk Savaşçıdan ...", s. 103.

⁵⁸ Beşikçi, "Başıbozuk Savaşçıdan ...", s. 112.

⁵⁹ Halavurt, *1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda ...*, s. 124-125

⁶⁰ Örneğin 18 Temmuz 1877'de Gedikler'de yapılan muharebede Çerkez süvari askerinin başarısı Gazi Ahmed Muhtar Paşa'nın Mustafa Paşa'ya yazdığı telgrafta şöyle ifade edilmiştir: *Evvelki gün düşmanla vuku bulan süvari muharebesinde bütün süvarimizin ve özellikle Çerkes muhacirlerinin gösterdikleri gayret, kahramanlık ve yiğitçe hücumlar tarih sayfalarını süsleyecektir. Bu muhacirler eskiden beri vatanperverlikle ünlü olarak, düşmanın silah taarruzuna karşı birçok vakit yiğitlik göstererek hukuk ve milliyetlerini muhafazaya çalışmış bahadırlar olup bu kere dahi yiğitlik eserini gösterdikleri hücumları büyük memnunluk yaratmış olmasıyla keyfiyet hassaten arz olundu. Bu askerlerin zâbitlerine ve efradına övgü dolu selamlarının tebliğiyle daha pek çok galibiyet ve muvaffakiyete ulaşmalarını ümit ve beklemekte olduğumun bildirilmesi temenni olunur. 8 Temmuz 1293 (20 Temmuz 1877). Ahmed Muhtar. Bk. Gazi Ahmed Muhtar Paşa, *Anılar 2 Sergüzeşt-i Hayatımın ...*, s. 156.*

⁶¹ Halavurt, *1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda ...*, s. 35-37. Gazi Ahmet Muhtar Paşa Kafkas Cephesinin ilk zamanlarında Zivin, Gedikler ve Yahniler'deki muharebeleri başarıyla yürütmüş ve Rus kuvvetlerinin ilerleyişini önlemeye muvaffak olmuştur. Ancak Rus kuvvetleri zaman içinde aldığı takviyeler ile güçlendiğinden, Alacadağ ve Deveboynu'ndaki muharebeler mağlubiyetle sonuçlanmış ve neticede Osmanlı ordusu Erzurum'a kadar çekilerek orada yeni bir savunma hattı oluşturulmuştur. Ayrıca bk. Nedim İpek, "1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı", *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, C. 13, Ankara 2002, s. 16-17.

civarındaki köylerin ahalisine rahatsızlık verip yağma yapmaları cephede zaten mağlubiyetlerle ağırlaşan manzaranın daha da kötüleşmesine sebebiyet vermiştir.⁶²

Gazi Ahmet Muhtar Paşa'nın yazışmalarını yürüten Mehmet Arif Bey, anılarını kaleme aldığı eserinde Çerkez muavane atlılarının sık sık kendilerinden sorumlu olan Musa Paşa'nın karargâhına gidip çatışma sırasında kaybettikleri tabancalarının ya da atlarının tazmin edilmesi gibi isteklerde bulunduklarından sitemle bahsetmektedir. Aynı hatıratta; yaralılarını ancak kendilerinden olan kişilere tedavi ettirmek konusundaki ısrarları, ağır yaralanmış olanları ise yanlarına iki ya da üç atlı alarak evlerinde kadar bırakmak gibi garip adetlere sahip olmaları onların başına buyruk tavırlarından bazılarıdır. Mehmet Arif Bey'e göre askerlik mesleğinin aslı ve özü olan itaatkârlık ruhu ile bağdaşmayan bu tür eğilimler muhacir atlılarından yeterince yararlanılamamış olunmasına sebebiyet vermiştir.⁶³

Yağmacı ve başıbozuk bir güruh hâline gelen kaçakların bir kısmının serencamı, kimi zaman kaçış yolları üzerinde alınan tedbirlerle yakalanmak ve ağır disiplin cezalarına duçar olmakla sonuçlanmıştır ki bu fiiller bir kısmının yaşamına mâl olmuştur.⁶⁴ Bu tarz olumsuzluklar savaş sırasında ordu karargâhı ile yapılan yazışmaların içeriğine de yansımıştır. Nitekim 1877 yılının Temmuz başlarında maaş alamadıkları bahanesiyle Sivas'tan cepheye katılan Çerkez muhacir süvari birlikleri firar etmişlerdir. Onların ayrılışlarıyla Gazi Muhammed Paşa'nın emrinde yalnızca 5000 kişilik Lezgi süvari birliği kalmıştır. 12 Temmuz 1877 tarihinde Gazi Ahmet Muhtar Paşa'dan gelen bir telgrafta tablonun ne denli vahim olduğu detayları ile anlatılmaktadır:

*1100 kişiden oluşan bir alay muhacir atlısından kimse kalmayıp tamamı firar etmiştir. Sivas muhaciri süvarileri dahi zaten 2000 kadar geldiyse de bunların da yarısı harap ve yaralılarla beşer onar kişi giderek öteye beriye sıkışmış ve dağınık hâlde kalmıştır. Gazi Muhammed Paşa Hazretlerinin nezdine bir yandan toplanmakta olan Lezgiler 800'e kadar varmış ve asıl sermaye zaptiyeler, Anadolu'nun yerli yardımcı kuvvetleri ve lezgilerden ibaret olup layıkıyla bir jurnal alınmadığından süvarice miktar ve mevcudumuz meçhuldür. Bununla birlikte değişik etnik gruplardan toplanmış yalnız Kars tarafında 5000 kişiye yakın olduğu ve şimdi karşımızda olan düşmanın süvarileri meyanında 3 alay Müslüman süvarisi bulunduğu bilinmektedir. Bu nedenle Gazipaşa Hazretleri ile onların yeniden bir düzene alınması ve bu tarafa celp olunması yolunda girişimde bulunulmuştur. Çerkezlerin firarları başlıca kendi huysuzluklarından kaynaklanıyor ise de akçesizlik münasebetiyle maaş verilememekte olduğundan bunu ileri sürüp başıbozukluğa meylederek savuşmakta oldukları arz olunur.*⁶⁵

Ahmet Muhtar Paşa'nın değerlendirmelerine de yansıdığı üzere, yardımcı muhacir birliklerinin disiplinden uzak olmaları onlardan muharebelerde yeterince yararlanılmasını mümkün kılmamıştır. Aynı şekilde Muhtar Paşa'nın düzenli ordu birliklerinin bir parçasını oluşturulan Anadolu ve Lezgilerden tertip edilmiş süvarilerinden “asıl sermaye” ifadesiyle bahsetmesi cephede emir komuta zincirine bağlı kalarak mücadele vermenin ne denli değerli olduğunu göstermesi bakımından oldukça anlamlıdır. Ancak olumsuz yönlerine rağmen

⁶² Gazi Ahmed Muhtar Paşa, *Anılar 2 Sergüzeşt-i Hayatımın ...*, s. 151-153, 273.

⁶³ Mehmet Arif Bey, *Başımıza Gelenler*, s. 108-112.

⁶⁴ *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri: 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi Kafkas Cephesi Harekâtı*, C. II, Gnkur. Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara 1985, s. 223.

⁶⁵ ATASE Arşivi, Fon:110-9-1-3 / Kt.100, Gml.0, Sr.23 (24.07. 1877).

muhacirlerden süvari birlikleri tertip etmek düşüncesi ihtiyacı karşılayan bir çözüm olarak savaşın son anına kadar devam etmiştir. Zira 1878 yılının şubat ayına ulaşıldığında halen *Dördüncü Ordu* için Sivas eyaleti içerisinde Çerkez atlı süvarileri hazırlanmaktadır. Fakat anlaşma masasının kuruluyor olması ve Çerkez atlılarına aylık 150 kuruş maaş verilecek olması nedeniyle artık bu uygulamaya lüzum görülmemiştir.⁶⁶

Sonuç

Osmanlı ordusu, 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı'na zamana yayılmış ve kapsamlı bir harbe hazırlık süreci yaşamadan girdiğinden cephelerdeki ihtiyaçlarını kısa bir zaman diliminde ve ivedi biçimde karşılama zorunluluğu ile yüzleşmiştir. Bu eksikliklerden biri de şüphesiz süvari askeri ihtiyacıdır. Rus ordusunun atlı asker sayısındaki ezici üstünlüğüne karşı en azından dengeyi sağlamak ve mevcut nizami süvari birliklerini desteklemek amacıyla muhacirlerden yardımcı süvari birlikleri oluşturulmak istenmiştir. Bu savaştan kısa bir süre önce Anadolu'da çok sayıda Çerkez topluluğunun iskân edilmiş olması, Çerkezlerin at binme konusunda maharetleri ve coğrafyayı tanıyor olmaları onları bu destek unsurlarının nüvesi hatta aslî unsuru yapmıştır. Aynı şekilde Çerkez nüfusu fazlaca barındırıyor olmaları Tokat, Amasya, Sivas, Canik gibi vilayetlerin yardımcı muhacir süvari birliklerinin temininde ikmal üsleri olarak öne çıkmalarına neden olmuştur.

Olağanüstü koşullarda geçerek vatanlarını terk etmek zorunda kalan Çerkezlerin aynı durumu yeni yurtlarında yaşamamak adına vatan müdafaası için cepheye koştuklarını görmektediriz. Bu toplulukların Müslüman oldukları için Ruslar tarafından ötelendiklerini ve Kafkasya'dan sürüldüklerini aynı şekilde din kardeşliği duyguları ile Osmanlı Devleti'nin onlara kapılarını açtığını unutmamak gerekir. Dolayısıyla Çerkezlerin muhacir süvari birlikleri adı altında silahlaltına alınmaları sırasında tercih edilen *vatan* ve *din* uğruna mücadele söylemi bu tarihsel düzlemde anlamlıdır.

93 Harbi'nde Çerkez gönüllülerden süvari birlikleri teşkil edilmesi Çerkez tebaa ile Osmanlı Devleti arasında kurulan bir ittifak ilişkisine işaret eder. Bu ilişkide devlet, ordusundaki bir eksikliği giderirken Çerkez toplulukları vatan müdafaasına katılarak hem bir vefa örneği göstermişler hem de yeni yurtlarındaki varlıklarını pekiştirmişlerdir. Aynı ittifak zemini, muhacir birliklerinin oluşturulmasının tek taraflı fedakârlık, gönüllülük ya da zorunluluk gibi kavramlardan yalnızca biri ile açıklanamayacağı gerçeğini ortaya koymaktadır.

Muhacir süvari birliklerinin hazırlanması sırasında tercih edilen söylemler kadar, propaganda yöntemleri de bir değerlendirmeyi hak etmektedir. Propaganda için tercih edilen kanallar ve aracılığına müracaat edilen kişiler, Çerkez toplulukları içinde, sosyal yaşamda, bürokraside ya da askerî hizmetlerde yer alan güçlü bir kanaat önderleri zümresinin varlığına işaret etmektedir. 19. yüzyılın Çerkezler adına adeta kaos içeren siyasal ortamında topluluğun kaderinin tayin edilmesinde ve kimlik inşasında bu kişilerin önderlik ettikleri muhakkaktır. Bu ilişki aynı zamanda Çerkezlerde çetin şartlar içinde ancak bir cemaat bilinci ile hareket edilirse ayakta kalınabilir düşüncesinin uyanmasına sebep olmuş olmalıdır.

Çerkezlerden muhacir birliklerin oluşmasına sebep olan saikler her ne olursa olsun Çerkezlerin kendilerine ihtiyaç duyulduğu bir dönemde vatan savunmasına katkı sağlamış

⁶⁶ ATASE Arşivi, Fon:110-9-1-3 / Kt.58, Gml.0, Sr.178 (17.02.1878).

olmaları, Anadolu’da yaşayan diğer etnik unsurlarla birlikte “müşterek tarih / müşterek vatan” duygusunun inşasına ve vatan algısının oluşum sürecine katkı sağlamıştır.

Kaynakça

I. Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Daire Başkanlığı Arşivi, (ATASE): Kutu No (Kt). Gömlek No (Gml). Sıra No (Sr).

- ATASE Arşivi, Fon: *Osmanlı-Sırp-Karadağ Harbi*, Fon Kodu: 110-9-1-2.

Fon: 110-9-1-2 / Kt. 15, Gml. 0, Sr.51.

- ATASE Arşivi, Fon: *Osmanlı-Rus Harbi (1877-1878)*, Fon Kodu:110-9-1-3.

Fon:110-9-1-3 / Kt.1, Gml. 0, Sr. 62.

Fon:110-9-1-3 / Kt.1, Gml.0, Sr.12.

Fon:110-9-1-3 / Kt.1, Gml.0, Sr.132.

Fon:110-9-1-3 / Kt.1, Gml.0, Sr.18.

Fon:110-9-1-3 / Kt.1, Gml.0, Sr.62.

Fon:110-9-1-3 / Kt.39, Gml.0, Sr.129.

Fon:110-9-1-3 / Kt.50, Gml.0, Sr.208.

Fon:110-9-1-3 / Kt.58, Gml.0 , Sr.178.

Fon:110-9-1-3 / Kt.58, Gml.0, Sr. 99.

Fon:110-9-1-3 / Kt.77, Gml.0, Sr.5.

Fon:110-9-1-3 / Kt.77, Gml.0, Sr. 61.

Fon:110-9-1-3 / Kt.100, Gml.0 , Sr.23.

Fon:110-9-1-3 / Kt.123, Gml.0, Sr.15.

Fon:110-9-1-3 / Kt.123, Gml.0, Sr.16.

Fon:110-9-1-3 / Kt.124, Gml. 0, Sr. 592.

Fon:110-9-1-3 / Kt.130, Gml. 0, Sr.35.

Fon:110-9-1-3 / Kt.130, Gml.0, Sr.1121.

Fon:110-9-1-3 / Kt.130, Gml.0, Sr.1123.

Fon:110-9-1-3 / Kt.130, Gml.0, Sr.35.

Fon:110-9-1-3 / Kt.131, Gml. 0, Sr.626.

II. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı (BOA)

- *Amasya Şer‘iye Sicil Defleri*: (BOA.AŞD.Defter No, Sayfa No/Belge No)

BOA.AŞD, d.33, 82/2, 149/1, 150/1

BOA.AŞD.d.35,163/1, 166/1

III. İnceleme Eserler

Abdîzade Hüseyin Hüsameddin Yasar, *Amasya Tarihi*, C. 1, Ed. Songül Keçeci Kurt-Recep Orhan Özel-Metin Hakverdioğlu, Uğur Ofset Yayınları, Samsun 2022.

- AÇIKEL, Ali, “Osmanlı Ulak-Menzilhâne Sistemi Çerçevesinde Tokat Menzilhânesi (1690-1840)”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. 19, S. 2, 2004, s. 1-33.
- AYDIN, Mahir, “Doksanuç Harbi”, *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 9, İstanbul 1994, s. 498-499.
- BELGE, Hadi, “İsveçli Gezgin Jean Otter’in Şark Seyahati: Tokat ve Amasya İzlenimleri (1734-1744)”, *Turkish Studies - History*, C. 16, S. 3, 2021, s. 251-266.
- BELGE, Hadi, “Büyük Pazar Organizasyonlarının Osmanlı Kentlerine Etkileri: Amasya Panayırı Örneği”, *Sosyal Bilimlerde Akademik Çalışmalar 2*, Ed. Bahir Selçuk-Serdar Ünal-Yener Lütfü Mert, Duvar Yayınları, Ankara 2021, s. 131-159.
- BEŞİKÇİ, Mehmet, “Başıbozuk Savaşçıdan "Makbul" Tebaaya: 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşında Osmanlı Ordusunda Çerkez Muhacirler”, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 23, 2015, s. 85-123.
- CHOCHIEV, Georgy, “General Musa Kunduhov’un Osmanlı İmparatorluğu’ndaki Hayatı ve Faaliyetlerine İlişkin Bazı Olgular ve Düşünceler”, *Kafkasya Çalışmaları Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 2, S. 3, 2016, s. 1-22.
- CİNLİOĞLU, Turgut Halis, *Osmanlılar Zamanında Tokat*, Tokat Belediyesi Kültür Yayını, 2019.
- ÇAĞATAY, Ömer, “Osmanlı Ordusunda Sağlık Organizasyonun İşleyişi ve Orduda Kullanılan İlaçlar ile Sağladığı Faydalar (On Sekizinci Yüzyıl Örneği)”, *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, C. 25, S. 1, 2024, s. 107-136.
- ERGÜN, Gamze, *1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı Kafkas Cephesi Sefer Lojistiği*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2024.
- Gazi Ahmed Muhtar Paşa. *Anılar 2 Sergüzeşt-i Hayatımın Cild-i Sanisi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1996.
- GENÇ, Serdar, *Osmanlı-Safevi Savaşlarında Sefer Organizasyonu ve Lojistik 1722-1725*, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2012.
- HALAÇOĞLU, Yusuf, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Menzil Teşkilatı Hakkında Bazı Mülahazalar”, *Osmanlı Araştırmaları*, C. 2, S. 2, 1981, s. 123-132.
- HALAVURT, Zehra, *1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Asakir-i Muavene Birlikleri (Kafkas Cephesi Örneği)*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2024.
- İPEK, Nedim, “1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı”, *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, C. 13, Ankara 2002, s. 15-24.
- İPEK, Nedim, “Kafkaslardaki Nüfus Hareketleri”, *Türkiyat Mecmuası*, C. 20, 1997, s. 273-313.
- İŞBİLİR, Ömer, *XVII. Yüzyıl Başlarında Şark Seferlerinin İlaşe, İkmâl ve Lojistik Meseleleri*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1996.
- KURTARAN, Uğur, “Osmanlı Seferlerinde Organizasyon ve Lojistik”, *Turkish Studies*, C. 7, S. 4, 2012, s. 2269-2286.
- Mehmet Arif Bey, *Başımıza Gelenler*, Haz. Yüksel Kanat, Kapı Yayınları, İstanbul 2024.
- ŞAHİN, İlhan-EMECEN, Feridun, “Amasya”, *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 3, İstanbul 1991, s. 1-4.

TANRIVERDİ, Mustafa-KUMANLI, Salih Kerim, “1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı’nda Kafkas Cephesi’nde Rus Süvari Birlikleri ve Süvari Muharebeleri”, *İçtimaiyat*, C. 8, S. 2, 2024, s. 335-351.

Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri: 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi Kafkas Cephesi Harekâtı, C. II, Gnkur. Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara 1985.

UÇAROL, Rifat, *Siyasi Tarih (1789-1994)*, Filiz Kitabevi Yayınları, İstanbul 1995.

YAPICI, Hakkı, *1877-1878 Osmanlı Rus Harbi’nde Kafkas Cephesi*, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum, 2011.

Ek 1: Zile (Tokat) Çevresindeki Çerkez Muhacirleri (Zile Belediyesi Kültür Müdürü Necmettin Eryılmaz Arşivi)

Extended Abstract

Military campaign organization represented a challenging process requiring the coordinated and accurate execution of numerous elements in the Ottoman army's wartime preparations. From the number of soldiers to the transfer of troops and ammunition to the front lines, from food needs to health precautions and transportation, numerous issues required meticulous planning. Therefore, campaign logistics made the rear of the front as crucial as the front lines in wartime. To meet all the needs of the army fighting in the Balkans, the Caucasus, or the empire's southern provinces, cities in the interior of Anatolia, located on transportation and trade routes, secure, and with high production and service capacities, were regarded as logistical centers. Amasya and Tokat sanjaks are undoubtedly among these cities. Especially during periods of two-front wars like the '93 War, expectations from these centers increased even further. In fact, when the number of active-duty soldiers was deemed insufficient and the support of the civilian population was required, these points became the primary locations for meeting these needs. Furthermore, it appears that the immigrant communities newly settled in these cities were also part of this organization. The deployment of immigrants communities to both the Balkan and Caucasian fronts during the 1877-1878 Russo-Turkish War represent these contributions.

As the Ottoman army entered the '93 War without extensive and prior preparation, it faced the challenge of meeting its needs on the front lines quickly and in a short period of time. One of these shortcomings was undoubtedly the need for cavalry. To at least counterbalance the overwhelming superiority of the Russian army in cavalry and to supplement the existing regular cavalry units, the desire was to form auxiliary cavalry units from the immigrants. The fact that numerous Circassian communities had settled in Anatolia shortly before this war, their

horsemanship, and their familiarity with the region made them an essential element of these support units. Similarly, the fact that provinces such as Tokat, Amasya, Sivas, and Samsun were home to large Circassian populations made them prominent logistical hubs for the provision of auxiliary refugee cavalry units.

We see that Circassians, forced to leave their homeland under extraordinary circumstances, mobilized rapidly or were rapidly to defend their homeland, lest they experience the same tragedy in their new homeland. It is important to remember that these communities were marginalized by the Russians and exiled from the Caucasus because of their Muslim faith, and that the Ottoman Empire embraced them with open arms out of a sense of religious brotherhood. Therefore, the rhetoric of fighting for the homeland and religion, employed during the Circassian recruitment under the guise of refugee cavalry units, is significant in this historical context.

The formation of cavalry units from Circassian volunteers during the War of '93 points to an alliance between Circassian subjects and the Ottoman Empire. In this relationship, while the state addressed a deficiency in its army, Circassian communities demonstrated loyalty by participating in the defense of their homeland and strengthened their presence in their new homeland. This same alliance underscores the fact that the formation of immigrant units cannot be explained solely by concepts such as unilateral sacrifice, volunteering, or necessity.

The rhetoric used during the preparation of immigrant cavalry units, as well as the methods of propaganda, deserve an evaluation. The channels used in propaganda and the individuals employed indicate the existence of a powerful coterie of opinion leaders within Circassian communities, whether in social life, the bureaucracy, or the military. It is certain that these individuals played a leading role in determining the community's fate and building its identity in the chaotic political environment of the 19th century for Circassians. This relationship must have also fostered the belief among Circassians that survival under harsh conditions could only be achieved by acting with a sense of community. Whatever the motivations behind the formation of Circassian refugee units, the Circassians' contribution to the defense of the homeland during a time of need contributed to the construction of a sense of shared history-shared homeland with other ethnic groups living in Anatolia and to the formation of a sense of homeland.

This study examines the number of soldiers recruited from the immigrants recruited under the name "refugee units" during the aforementioned war, and the extent to which they contributed on which fronts and in which battles, using data primarily from documents in the Military History Archives of the Ministry of National Defense.

Yazar Adı-Soyadı	Hadi BELGE
Author Name-Surname	Hadi BELGE
Yazar Katkı Oranı	Eşit
Author Contribution Percentage	Equal
Makale Adı	1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı’nda Amasya ve Tokat Çevresinden Oluşturulan Muhacir Birlikleri
Article Name	The Immigrant Units Formed Around the Amasya and Tokat Region During the Ottoman-Russian War of 1877-1878
Geliş - Kabul Tarihi	7 Kasım 2025 - 24 Aralık 2025
Received-Accepted Date	7 November 2025 - 24 December 2025
Hakem Sayısı	Ön İnceleme: Beş iç hakem (Editör, Yayın Kurulu, Alan Editörü, Türkçe ve İngilizce Dil Editörleri)
Reviewers	İçerik İnceleme: İki dış hakem Preview: Five internal reviewer (Editor, Editorial Board, Field Editor, Turkish and English Language Editors) Content Review: Two external reviewer.
Etik	Bu çalışmada etik ilkelere uyulmuştur.
Ethic	Ethical principles were followed in this study.
Benzerlik Taraması	Yapıldı - iThenticate
Plagiarism Checks	Done - iThenticate
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması yoktur.
Conflict of Interest	There is no conflict of interest.
Finansman	Herhangi maddi bir destek alınmamıştır.
Grant Support	No financial support was received.
Etik Beyan	Bu çalışma, 25-26 Kasım 2024 tarihlerinde Tokat’ta düzenlenen Uluslararası Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemlerinde Seferberlik ve Sefer Organizasyonu Sempozyumu’nda “93 Harbi’nde Amasya ve Tokat Çevresinden Oluşturulan Muhacir Birlikleri” başlığıyla sunulan ancak yalnızca özet metni yayınlanan bildirinin genişletilmiş ve tam metin olarak düzenlenmiş halidir.
Ethical Statement	This study is an expanded and fully edited version of the paper titled ‘Migrant Units Formed from Amasya and Tokat Regions During the 93 War,’ which was presented at the International Symposium on Mobilisation and Campaign Organisation in the Ottoman and Republican Periods held in Tokat on 25-26 November 2024, but only the abstract was published.
Etik Kurul İzni	
Ethics Committee Approval	
Telif Hakkı	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler.
Copyright	Authors retain the copyright of their article.